

Zhytomyr Ivan Franko State University Journal.
Philological Sciences. Vol. 2 (105)

Вісник Житомирського державного
університету імені Івана Франка.
Філологічні науки. Вип. 2 (105)

ISSN (Print): 2663-7642
ISSN (Online): 2707-4463

УДК 811.161.2`27+811.163`27
DOI 10.35433/philology.2 (105).2025.224-236

МОВНА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ ЯК ЗАПОРУКА СУВЕРЕННОСТІ ДЕРЖАВИ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОЇ ТА ЧОРНОГОРСЬКОЇ МОВ)

І. І. Сметана*, В. Г. Сухенко, А. В. Харчук*****

У статті висвітлено мовний розвиток України й Чорногорії та точки перетину двох незалежних країн, розглянуто національну мову в аспекті захисту державних кордонів. Аналіз зосереджено саме на українській та чорногорській мовах у зв'язку з їхньою належністю до слов'янської мовної системи, що зумовлює наявність спільних рис у лексичному, граматичному та фонетичному вимірах. На основі проведеної історичної паралелі зроблено висновок, що становлення самостійної й сильної держави можливе лише за умови функціонування потужної національної мови, яка убезпечує народ від асиміляційних процесів. Досліджено, що мова кожної країни є її силою, адже формує національну свідомість, конструює суспільні смисли та забезпечує комунікацію народу зі світом. Зазначено, що мова – це запорука існування народу, яка слугує мостом між минулим та сьогоденням, безперервним зв'язком поколінь, основою національної культури. Акцент зроблено на значенні української мови як державної в усіх галузях суспільного життя: її рівень розвитку безпосередньо корелює з інтелектуальним потенціалом суспільства та демонструє стан мовного самовираження нації. До того ж наголошено на ризиках надмірного використання термінів-запозичень, що призводить до послаблення мовної унікальності.

Мова – чинник оновлення суспільства, адже складні соціально-політичні процеси сприяють національній консолідації та зменшують масштаби масової двомовності. Водночас мова – інструмент впливу на комунікативні процеси, засіб самовизначення та вираження громадянської позиції щодо національної належності. Підкреслено, що як українська, так і чорногорська мова виконують роль зброї, символу стійкості й маркера

* кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української філології та історії
(Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця),
iryna.smetana@hneu.net
ORCID: 0000-0002-2974-3348

** кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української філології та історії
(Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця),
viktoriya.suhenko@hneu.net
ORCID: 0000-0002-8775-6999

*** кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
(Національний університет "Львівська політехніка"),
liliia.v.kharchuk@lpnu.ua
ORCID: 0000-0003-0063-1956

державної незалежності, водночас залишаючись визначальним чинником консолідації суспільства та провідною ознакою національної ідентичності.

Ключові слова: мова, нація, народ, Україна, Чорногорія, незалежність, соціолінгвістичний аспект.

LANGUAGE INDEPENDENCE AS A GUARANTEE OF STATE SOVEREIGNTY (USING THE EXAMPLE OF UKRAINIAN AND MONTENEGRIN LANGUAGES)

Smetana I. I. , Sukhenko V. G., Kharchuk L. V.

The article highlights the linguistic development of Ukraine and Montenegro and the points of intersection of the two independent countries, and examines the national language in terms of protecting state borders. The analysis focuses specifically on the Ukrainian and Montenegrin languages in connection with their belonging to the Slavic language system, which determines the presence of common features in the lexical, grammatical and phonetic dimensions. Based on the historical parallel, the conclusion is drawn that the formation of an independent and strong state is possible only under the condition of the functioning of a powerful national language, which protects the people from assimilation processes. It is studied that the language of each country is its strength, as it forms national consciousness, constructs social meanings and ensures the communication of the people with the world. It is noted that language is the key to the existence of the people, which serves as a bridge between the past and the present, a continuous connection of generations, the basis of national culture. Particular attention is paid to the role of the state language in all spheres of public life: its level of development directly correlates with the intellectual potential of society and demonstrates the state of the nation's linguistic self-expression. In addition, the risks of excessive use of borrowed terms are emphasized, which leads to a weakening of linguistic uniqueness.

Language is a factor in the renewal of society, because complex socio-political processes contribute to national consolidation and reduce the scale of mass bilingualism. At the same time, language acts as a tool for influencing communicative processes, a means of self-determination and expression of a civic position regarding national belonging. It is emphasized that both the Ukrainian and Montenegrin languages play the role of a weapon, a symbol of stability and a marker of state independence, while remaining a determining factor in the consolidation of society and a leading feature of national identity.

Keywords: language, nation, people, Ukraine, Montenegro, independence, sociolinguistic aspect.

Постановка наукової проблеми.

Формування та еволюція мови народу тісно пов'язані з розвитком суспільства, зумовлені історичними передумовами, ментальними смислами й особливостями соціально-психологічного середовища. Мова водночас є символом та оберегом національної ідентичності, а її сприйняття як суспільного явища змінюється залежно від історичного періоду. Народ формує свою мову, і водночас саме вона творить його як спільноту, стаючи основою національної єдності та державності [6]. Актуальність теми зумовлена потребою в контексті подій сьогодення розкрити мовні питання в Україні та Чорногорії, пов'язані з впливом

соціальних чинників на розвиток та функціонування мови цих держав.

Мова керує життям, оскільки має силу. Вербальність слугує найвпливовішим знаряддям не лише в інформаційному просторі, а в усіх царинах людського життя. Саме тому, як зазначає американське видання *HawaiiNewsNow*, разом із російською війною в Україні йде війна з українською мовою [32]. Історія вже довела, що нав'язування однієї домінантної мови носіям інших мов – це шлях у прірву тій мові, яка прагне панувати на чужій землі. Україна та українська мова єдині.

Історія Чорногорії теж ілюструє, що асиміляція її населення колишнім колонізатором зазнала поразки.

Натомість молода держава реалізовувала послідовну мовну політику, спрямовану на зміцнення державної мови як ключової передумови утвердження права країни на самостійне існування. У результаті офіційним статусом у Чорногорії було наділено чорногорську мову. Основою її літературної норми став штокавський діалект, який водночас слугує базою для формування сербської, хорватської та боснійської мов. Упродовж тривалого періоду мовну систему Чорногорії розглядали як різновид сербської. Однак після розпаду Союзу держави Сербії та Чорногорії у 2006 році виникла об'єктивна необхідність окреслення власних мовних меж і утвердження чорногорської мови як окремої національної та державної. Тому в новій Конституції, ухваленій у жовтні 2007 року, чорногорську мову офіційно закріплено як державну. Водночас процес формування її літературного стандарту залишається незавершеним, адже на момент набуття офіційного статусу мова ще не мала усталеного правопису та кодифікованої граматики. Але важливим є не стільки ступінь розробленості мовної норми, скільки усвідомлення того, що державна мова повинна виконувати функцію чинника національної безпеки. В іншому випадку мовне питання може перетворитися на інструмент політичної дестабілізації та становити загрозу територіальній цілісності держави [11]. Історичний досвід обох народів засвідчує, що найвищою цінністю як для українців, так і для чорногорців є свобода та незалежність держави і її мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському мовознавстві зв'язок мови й суспільства досліджували такі науковці, як С. Єрмоленко, А. Загнітко, І. Курас, А. Лисиченко, А. Масенко, О. Потебня, Я. Радевич-Винницький, О. Стишов, Ю. Шаповал та ін. У розвиток сучасної соціолінгвістики вагомий внесок зробили українські вчені В. Демченко, Ю. Жлуктенко,

О. Мельничук, В. Русанівський, А. Ставицька, М. Стріха, О. Ткаченко, Н. Шумарова та ін.

Сьогодні науковці все більше наголошують, що мова є ключовим чинником національної ідентичності та державної безпеки. Мовну політику в Україні досліджували такі фахівці, як Б. Ажнюк, М. Антонович, К. Вітман, О. Данилевська, Г. Євсєєв, Г. Залізник, В. Золотарьов, А. Корж, М. Костицький, С. Кравченко, Р. Лозинський, Т. Мельник, Г. Півторак та ін.

Питання становлення й розвитку чорногорської мови вивчали О. Бірюкова, Р. Бонжковський, А. Васильєва, В. Нікчевич, М. Перович, Й. Силич, А. Чиргич та ін.

Мета дослідження – на прикладі аналізу української та чорногорської мов висвітлити мовну незалежність як основну концепцію, що передбачає суверенітет держави й народу в питаннях функціонування, розвитку та захисту мови, а також визначення її як державної для забезпечення національної ідентичності та культурного розвитку країни.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Війна не тільки руйнує, знищує, вбиває – війна повертає правдиві сенси. Нарешті український народ прозрів, нарешті українці заговорили українською мовою в Україні та поза її межами. І це не тавтологія. Це акценти, розставлені життям. Без української мови, української культури, української кінематографії, без книжок українською мовою, без усвідомлення, що українська мова – єдина державна мова, не можна здобути справжню національну незалежність. "Для одного народу мусить бути тільки одна літературна (державна) мова й вимова, тільки один правопис" [12: 12].

Кожна держава розпочинає своє становлення з визначення та закріплення власних меж – територіальних, культурних, інформаційних і мовних [19]. На

початку ХХІ ст. після розпаду Югославії в незалежних державах почали інтенсивно формуватися власні мовні стандарти, спрямовані на підкреслення державної самостійності та національної ідентичності [2]. 2007 року із затвердженням статті 13 Конституції Чорногорії офіційною мовою на всій території країни стає чорногорська мова [30]. Саме з цього часу розпочинається активний етап становлення національної мови. 2008 року в Чорногорії було утворено Раду з питань стандартизації чорногорської мови, основним завданням якої стало врегулювання процесів мовного нормування в країні. До її пріоритетних функцій належали укладання академічного правопису, розроблення повноцінної граматики та формування словника чорногорської мови.

Мова – сила. Відомо, що авторитет і сила мови визначаються кількістю її носіїв у світі, рівнем культурних надбань, економічним розвитком держави та актуальною політичною ситуацією. У сучасному глобальному просторі особливого звучання набуло гасло "Слава Україні! Героям слава!", яке протягом багатьох років виступає символом боротьби за незалежність та поєднує історичне минуле з теперішнім. Ще до повномасштабного вторгнення, за результатами соціологічного дослідження 2021 року "Хто ми: портрет українців очима українців. Частина 2" від Українського інституту майбутнього, 50 % опитаних вважають гасло "Слава Україні" кредом сучасних українців [20]. Гасло "Слава Україні!" і відповідь "По всій землі Слава!" використовували ще в середовищі харківської студентської громади в кінці ХІХ століття [24]. Гаслом та вітанням "Слава Україні! – Козакам Слава!" в часи УНР послуговувалися чорні запорожці [5]. Коли армія УНР створювала свій муштровий статут, то там врешті написали, що бойовий клич української армії не "Ура!", як у російській армії, а "Слава!" [23].

Могутні оклики, які до війни рідко можна було почути ("Не дамо вмерти Україні, не зникне її слава!..", "Слава Україні! Хай живе Україна!", "Хай живе автономія України" – "Слава! Слава Україні!", "Хай живе вільна Україна!", "Слава українським героям!", "Слава Україні! Навіки слава!" [24], дивують своєю промовистою силою. Гасло доповнили вирази "Слава нації! Смерть ворогам!", "Україна понад усе!", "Герої не вмирають", "Все буде Україна!". Слова несуть потужну енергетику боротьби й перемоги над ворогом багатьох поколінь українців. Сьогодні українські Герої демонструють усьому світу, що таке український характер, незламність, сила й віра.

Українці відчували силу слова та солідарність із боку чорногорського суспільства: у Подгориці, Будві, Нікшічі та низці інших міст Чорногорії відбувалися мітинги на підтримку України, де разом із відносно невеликою українською громадою активно долучалися й місцеві жителі. Регулярно організовуються марші солідарності, під час яких звучать український гімн та гасло "Україна переможе!". Сила в єдності! [21]. Промовисті слова про єднання народу, про боротьбу за незалежність закарбовані й в гімні Чорногорії, який є потужним символом національної гордості та згуртованості: *Доки єдність коло Ловчен / Дає нам крила, / Буде горда, буде славна / Наша мила Батьківщина.*

Мова є основою духовного багатства народу та інтелектуального потенціалу, найвагоміше, найунікальніше надбання та ідентифікатор нації. Як зазначав мовознавець Лев Полюга, "вивчення історичної тягlosti взаємозв'язку мови із національною свідомістю показує українську мову як стійку національну силу..." [14: 222].

Чорногорці, як і українці, плекають, бережуть та захищають свою мову, яка пройшла складний шлях формування, як найцінніше духовне надбання. Розвиток чорногорської мови характеризується взаємодією адриатичної (бокейської) та

континентальної мовних зон, які зазнали різноспрямованих культурних впливів: адриатична зона – передусім середземноморського та хорватського (західного), а континентальна – сербського (східного) внаслідок утвердження православ'я. Зближення цих різновидів відбулося завдяки активному впливу народнорозмовної мови, що зумовило їхнє поступове поєднання. Про глибинні історичні витоки чорногорської мови та її писемної традиції свідчать такі факти, як функціонування державної друкарні вже в XV столітті, а також наявність найдавнішої зетської (чорногорської) редакції старослов'янської мови, зафіксованої в кириличних та глаголичних пам'ятках [3].

Мова – запорука існування народу. Формування української літературної мови пов'язане із постаттю Т. Шевченка, який поетичною мовою запалював серця мільйонів вогнем свого патріотизму. На думку Дж. Грабовича, "...він співець і пророк, що передавав голос свого народу, він духовний батько відродження української нації" [28: 1]. Завдяки його творчій діяльності українська література, насичена гуманістичними ідеями, інтегрувалася в міжнародний контекст історичного розвитку та сприяла відновленню національної ідентичності [17]. Окрім того, "Шевченкова мова, як вдала фіксація живої народної мови, стала зразком, що набув великої популярності й визначив літературну норму" [4: 36]. "Висока поетична майстерність Кобзаря та його неперевершене чуття мови сприяли закріпленню цієї норми вживання" [3: 37].

У Чорногорії становлення літературної мови традиційно пов'язують із діяльністю П. II Петровича Негоша (1813–1851), у творчості якого чорногорська література доби Відродження досягнула свого найвищого розвитку. Водночас варто зазначити, що використання народної мови в чорногорській літературі має глибші витоки й простежується ще з кінця

XVI ст., зумовлене суспільно-історичними чинниками. У XVIII ст. народна мова функціонувала на високому рівні, про що свідчить творчість святого Петра Цетінського (Петра I Петровича Негоша) та перастця Івана Антуна Ненадича, доктора права, який ще 1768 року акцентував на необхідності послуговуватися народною мовою в літературному процесі [3]. Щодо мовних норм, то на території Чорногорії утвердився фонологічний принцип написання: "...щоб легше було читати, так як мовиться, і розмовляти, так як читаєш" ("...da se lašje može štjeti kako se govori i da se ozgovara onako kako se štije") [29: 335]. У першій половині XIX століття нормований літературний інтердіалектний ідіом використовувався у всіх сферах стандартизованого мовлення та характеризувався високою полівалентністю, що давало змогу задовольняти основні комунікативні та культурні потреби суспільства того часу [29].

Народнорозмовна основа мовної системи Т. Шевченка простежується на всіх рівнях її структури – фонетичному, лексичному та граматичному. Вона засвідчує прагнення митця до художнього унормування мовних засобів на засадах фольклорної традиції та свідомого добору мовних одиниць відповідно до їх територіальної варіативності. Значущим здобутком Т. Шевченка стало естетичне впорядкування літературної мови й органічне поєднання в ній розмовних і стилістично диференційованих елементів, що сприяло чіткому розмежуванню літературної та побутової сфер мовлення [3].

Поезія Петра II Петровича Негоша вирізняється народним характером і, за оцінками Д. Вушовича, створена чорногорським розмовним ідіомом. У фонетиці, морфології та синтаксисі найвідоміших його творів ("Гірський вінець", "Ажецар Степан Малий") є особливості чорногорського діалекту [3]. "Його мова – переважно народна і

така, якою розмовляють у Чорногорії" [31: 194–195]. На лексичний потенціал народної мови та на її наддіалектні риси в Негоша вказав М. Стеванович, який зазначив, що "формально локальний характер словника «Гірського вінця», по суті, має широко народний характер, оскільки можливості народної мови в ньому використано без будь-яких обмежень" [27: 293–294].

Мова поезії Т. Шевченка характеризується певними універсальними рисами, спільними з мовою Петра II Петровича Негоша. Серед них – достатність виражальних засобів для повноцінного функціонування мови в суспільстві. Поетичне слово обох авторів ґрунтувалося передусім на народнорозмовній основі, проте їхнє мовне чуття визначало необхідність залучення додаткових виражальних засобів, зокрема церковнослов'янізмів та етранжизмів [3].

Мова – самовиявлення нації. Мова є одночасно історією та сучасністю, утіленням особистості й народу; вона функціонує як інструмент для практичної щоденної діяльності, тобто як засіб комунікації, а також як інструмент проникнення в глибини історичної пам'яті народу та збереження його духовних надбань для майбутніх поколінь [6]. Настав час для переосмислення та реалізації потенціалу української мови як визначального елемента національного поступу, особливо в науково-технічній та освітній сферах. Уже у XVIII ст. учений Києво-Могилянської академії Григорій Кониський обґрунтував теорію терміна. Наприкінці XIX ст. завдяки роботі Наукового товариства імені Тараса Шевченка формувалася українська наукова термінологія. Іван Франко є одним із засновників українського наукового стилю; він сприяв формуванню та впровадженню спеціальної лексики й термінології, спираючись на національні мовні ресурси. Помітний внесок у розвиток української наукової мови належить також М. Драгоманову, Олені Пчілці,

Лесі Українці, В. Самійленку та іншим культурним діячам.

Один із провідних фізиків-електротехніків Європи Іван Пулюй, пристрасний патріот України, який не втомлювався повторювати про необхідність здобуття Україною незалежності, усіляко популяризував "українську тему" в Європі, визначав перспективну місію українців як нації, здатної до створення та розвитку новітніх технологій у наступному тисячолітті. Науковець наголошував, що саме синтез всесвітньої науки й української літературної праці може сприяти подоланню духовного, соціального та економічного занепаду українського народу [15]. Розвиненість наукової мови визначає рівень інтелектуального розвитку суспільства й характеризує мовне самовираження нації.

Неперевершеним явищем у чорногорській науці та культурі називають Воїслава Нікчевича, який, попри заборони та погрози, захищав рідну мову, створив наукові праці, присвячені чорногорській історіографії, філології та лінгвістиці, антропології та етнології. Він, як людина великої ерудиції, обґрунтував, що чорногорська мова є не архаїчною, а унікальною та самобутньою, "має свою онтологічну структуру, що дає їй право називатися особливою мовою з огляду на фонетичні, морфологічні та інші граматичні ознаки" [26: 364]. Автентичним доказом того, що чорногорська – виняткова та автохтонна, є чорногорське народне право та юридична номенклатура [26].

Повномасштабне російське вторгнення в Україну дало зрозуміти, що український національний інтелект буде розвиватися саме завдяки українськомовному науковому стилю. Тож не можна одне явище замінювати іншим. Варто відчувати мовну незалежність і міру щодо іншомовних запозичень (це також стосується англізмів). Сучасна експансія англійської мови охопила не лише наукову сферу, але й освіту, офіційно-ділове спілкування, публіцистику та

навіть повсякденне мовлення. Українська мовознавиця Ірина Фаріон наголошувала, що інтенсивне проникнення англійців у мовний простір пояснюється не лише впливом глобалізаційних процесів, а й ослабленням внутрішнього потенціалу національної мови [18]. Отже, надмірна кількість іншомовних термінів у сучасних наукових текстах є наслідком психологічної невпевненості носіїв української мови та недостатньої уваги до мовної культури й збереження екології українського слова [10].

На початку 90-х років минулого століття існувало чітке усвідомлення необхідності відродження української мови в усіх сферах суспільного життя як важливої умови утвердження державності. Унаслідок багатовікового домінування чужих мов українська мова зазнала істотних деформацій, була зведена до рівня суржику, а сфера її функціонування обмежувалася побутовим мовленням, художньою літературою та пісенною творчістю. У 1992–1994 роках термінологічна діяльність здійснювалася (і фінансувалася) у межах "Державної програми розвитку української мови". Пізніше увага до цієї проблематики поступово зменшилася, питання мовного відродження відійшло на периферію, а проблеми, які існували, залишилися нерозв'язаними, що частково було зумовлено дією двомовних (російсько-українських) та власне російськомовних стандартів [16]. Сьогодні варто активізувати роботу над унормуванням українських терміносистем, посилити власне українські терміни.

Для розроблення українських термінологічних стандартів не потрібні посередники. У всіх галузях знань в Україні повинна переважати українськомовна лексика. "...Вкрай важливо, щоб досягнення науки стало для народу надбанням власної думки, а не перетравленим баластом незрозумілих термінів" [13: 84].

Сьогодні англійська як провайдер відіграє надзвичайну роль. 80% міжнародного спілкування, сфера

комп'ютерної технології вербалізується цією мовою. Але, коли відбувається переобтяження надмірною кількістю термінів-запозичень, втрачається унікальність мови, бо лексичні прогалини заповнюються в Україні не українськими, а в Чорногорії не чорногорськими термінами-відповідниками, а запозиченими. Крім того, ускладнюється й розуміння. Мовці, які володіють іншомовною лексикою, повинні постійно коригувати свої мовні звички, щоб забезпечити якнайкращу комунікацію [25].

Мова – чинник оновлення суспільства. Війна підсилює значення мови як засобу національного єднання, мірила розрізнення між "своїм" і "чужим". Наприклад, в Україні тактичних медиків учать розмовляти з пораненими винятково українською мовою, щоб у постраждалого, який приходить до тям, не склалося враження, що він у полоні, і потім не сталося непередбачуваних наслідків. Тож саме мова дає безпеку. Ворог може переодягатися, підлаштовуватися, але він ніколи не підробить мову, оскільки вона належить тільки українцям.

Ідентифікаційна роль української мови значно посилилася, що зумовило інтенсифікацію процесів українізації. Українська мова поступово стає провідною в регіонах Півдня й Сходу України та у сферах професійного, побутового й віртуального спілкування, де раніше її позиції були периферійними.

Зростання престижності та популярності української мови на світовому рівні пов'язане з інтенсивною міграцією українських громадян за межі країни. В Україні зменшується тотальна двомовність, розширюється україномовна аудиторія, у повсякденному житті зростає частка респондентів, які спілкуються українською мовою, та знижується частка російськомовних. У грудні 2022 р. 41 % опитаних зазначили, що спілкуються винятково українською, 17 % указали, що

переважно комунікують українською. Водночас тих, хто розмовляє тільки російською, виявилось 6 %, переважно російською – 9 % (ще 24% відповіли, що вживають обидві мови "рівною мірою") [9]. Сьогодні в Україні позитивна тенденція спостерігається серед молоді, яка активно послуговується державною мовою. Українська мова оновлює суспільство, виступає засобом супротиву й самоутвердження. 97 % опитаних студентів Харківського університету (які є вихідцями з Донецької, Луганської, Харківської областей) зазначили, що своїх майбутніх дітей виховуватимуть саме українською мовою (за матеріалами анкетування здобувачів вищої освіти Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця, 2023 р.).

Мовна ситуація в Чорногорії протягом останніх десятиріч також зазнала позитивних змін. Важливим етапом стало видання 2010 р. "Правопису чорногорської мови" з грифом Міністерства освіти і науки Чорногорії, що зумовило появу низки фундаментальних праць, зокрема "Граматики чорногорської мови" (2010), монографій "Чорногорська мова в минулому і сучасному" (2011), "Діалектологи та чорногорська мова" (2014), а також тритомного видання "Історії чорногорської літератури" (2012). Зазначені публікації відіграли вагомий роль у врегулюванні мовної проблематики в країні. Завдяки розширенню сфер функціонування національної мови та активній діяльності чорногорських мовознавців поступово відбулося поліпшення мовної ситуації. Значущим внеском у цей процес стали також видання навчальних підручників для початкової та середньої школи, гімназій, а також укладання словників.

Мова – важіль впливу. Часовий і просторовий феномен мови пов'язаний із територією, на якій живе народ, із його матеріальною й духовною культурою, з історичними та політичними подіями. В Україні до

повномасштабного вторгнення більшість україномовних громадян, якщо до них зверталися російською, відповідали також російською. Навіть коли до групи мовців, що говорили українською, долучався російськомовний, вони найчастіше переходили на російську. Для більшості українців поняття мовної стійкості (послуговуватися українською повсякчас, незважаючи на мовлення співрозмовника) не існувало, адже потрібно немало вольових зусиль, щоб проявляти мовну стійкість в атмосфері російськомовного спілкування, тобто мовою впливати на процес комунікації, протиставляти себе оточенню, відображати власну ідентичність, позицію громадянина щодо своєї національної приналежності. Мова визначає ментальне поле людини. Спілкуючись українською, ми перебуваємо в ментальному просторі українця.

Чужа мова традиційно слугувала інструментом впливу, за допомогою якого підкорений народ ототожнювався з народом-завойовником. "Асимільований народ уже не мав амбіцій власного державотворення, а отже, утрачав стимул боротьби за незалежність і сприяв розбудові іншої держави" [22: 40]. Через вплив на світогляд мова опосередковано визначає розвиток релігії, науки, мистецтва та політичних структур.

Престиж мови є змінною величиною. Історія засвідчує численні приклади піднесення та занепаду мов. Очевидно, що ці процеси визначаються не самою мовою, а соціальним середовищем – носієм мови, його роллю та місцем у загальнолюдському розвитку [8]. Сьогодні про Україну знає вся світова спільнота, українці вже показали свою незламність і не просто довели право на незалежність, а змінили свідомість і ціннісні настанови народу. Під час повномасштабної війни українська мова здобула авторитет, стала престижною, а значить, впливає на

дійсність (змінюючись сама, мова змінює світ).

Мовне питання завжди на часі. Українці воюють не тільки за територію, а й за українську культуру та українську мову, яка творить націю. Кожен свідомий житель України переживав на все українське (думає винятково українською, мріє українською, говорить українською). Українська мова рятує життя [1]. Війна стала шоковою терапією для багатьох жителів України: той, хто упродовж свого життя спілкувався російською, – заговорив українською мовою; хто зневажливо ставився до української мови – сьогодні активно її вивчає; хто думав, що для спілкування достатньо суржику, – очищує свій словниковий запас від мовних покрутів. Українська мова стала зброєю, захистом і символом нескореності, маркером національної незалежності.

Таке переконання мають і чорногорці, тому розвивають свою культуру та мову. Із середини ХХ століття чорногорська інтелектуальна еліта разом із визначним лінгвістом Нікчевичем виступала за визнання національної самобутності чорногорців і надання чорногорській мові статусу офіційної, що врешті-решт було реалізовано. 13 грудня 2017 р. Міжнародна організація зі стандартизації визнала чорногорську мову окремою від сербської, і вона отримала новий міжнародний код CRN.

Мова – основний чинник консолідації нації, її визначальна ознака. Утрата мовної компетенції тягне за собою втрату належності до етнічної спільноти. Неповне володіння державною мовою на рівні суспільства супроводжується політичними, духовними та інтелектуальними наслідками [7]. Мовна незалежність означає суверенне право народу чи держави самостійно встановлювати статус, розвивати та використовувати свою мову, яка є ключовим елементом національної культури й самобутності.

Висновки й перспективи дослідження. Комплексне розуміння

феномену мови можливе лише за умови її аналізу в межах різних напрямів сучасної антропоцентричної парадигми, передусім соціолінгвістичного, оскільки мовна еволюція безпосередньо корелює з розвитком суспільства та детермінується історичними умовами національного буття. У цьому контексті мова постає не лише засобом комунікації, а й символом та гарантованим захистом ідентичності народу, нації та країни.

Отже, мовна незалежність – це право народу або держави самостійно формувати свій мовний простір, застосовувати мову як засіб самоідентифікації та культурного розвитку, а також захищати її від зовнішнього впливу та примусу.

Мова – це сила (сміливе слово, патріотичні гасла – непереборна сила, що дає змогу швидко та влучно реагувати на обставини й нові історичні часи, формує думки цілої нації, сенси, якими народ промовляє до світу); *запорука існування народу* (мова інтегрує національну культуру в єдиний неперервний процес, що охоплює минуле, сучасне та майбутнє); *самовиявлення нації* (у сфері науки, техніки та освіти провідне значення належить державній мові, адже ступінь її наукового опрацювання визначає інтелектуальний розвиток суспільства та відображає рівень мовної самосвідомості народу); *чинник оновлення суспільства* (у час війни мова є чинником національної консолідації, водночас зменшуючи масштаби масової двомовності); *важіль впливу* (зростання популярності державної мови та інтересу до її вивчення, громадський захист української мови в Україні та чорногорської в Чорногорії слугує важливим чинником збереження державної цілісності та реалізації національних інтересів). Кожна мова є маркером національної незалежності та виконує основну функцію – *творення нації*.

Дослідження впливу мовних та позамовних чинників на розвиток і

функціонування мови в сучасному аналізі, так і для практичних глобалізованому світі відкриває суспільних ініціатив. перспективи як для теоретичного

СПИСОК ВИКРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Береза Ю. "Українська мова рятує життя. Переходь на українську". *Український футбол*. URL: https://www.footboom1.com/ua/ukrainian/news_/1646668231-yurii-bereza-ukrainska-mova-riatuie-zhyttia-perekhod-na-ukrainsku.html?utm_source=ukr.net.news&utm_medium=cpc (дата звернення: 27. 07. 2025).
2. Бірюкова О. О. Мовний чинник у національних відносинах на рубежах західних Балкан (країн колишньої Югославії). *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: "Питання політології"*. 2010. Вип. 17. № 912. С. 240–251.
3. Василюєва Л. Деякі універсальні особливості мови поезій Тараса Шевченка (східнослов'янські та південнослов'янські паралелі). *VIII Міжнародний конгрес українців. Мовознавство. Збірник наукових статей; НАН України; МАУ; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського*. Київ, 2017. С. 32–48.
4. Ващенко В. С. Мова Тараса Шевченка. Харків: Вид-во ХДУ, 1963. 251 с.
5. Джулай Д., Набока М. "Слава Україні!" – історія гасла боротьби за незалежність. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28565063.html> (дата звернення: 04. 08. 2025).
6. Єрмоленко С. Я. Мова і українознавчий світогляд: Монографія. Київ: НДІУ, 2007. 444 с.
7. Жук Ю. Державна мова – категорія економічна й виховна. *Персонал*. 2005. Березень. С. 8–10.
8. Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація. Дрогобич: Видавнича фірма "Відродження", 1994. 218 с.
9. Кулик В. Мова та ідентичність в Україні на кінець 2022-го. *Збруч*. URL: <https://zbruc.eu/node/114247> (дата звернення: 27. 06. 2025).
10. Куньч З. Проблеми чужомовного впливу на українську науково-технічну термінологію. *Термінологічний вісник*. 2013. Вип. 2(1). С. 215–220.
11. Макарець Ю. С. Статус і стан української мови в незалежній Україні: соціолінгвістичний вимір. Київ: ЛАТ&К, 2019. 209 с.
12. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. Львів: Фенікс, 1995. 46 с.
13. Панченко С. Термінологія в її історичному розвитку. *Вісник Держ. ун-ту "Львівська політехніка". Серія "Проблеми української термінології" : матер. 6-ї Міжн. наук. конф. СловоСвіт 2000*. 2000. № 402. С. 82–84.
14. Полюга Л. М. Українська мова в процесі духовного відродження українського народу (про збереження і тяглість національної свідомості). *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Київ, 1992. Вип. 1. С. 208–224.
15. Пулюй І. Збірник праць / За ред. проф. В. Шендеровського. Київ: Рада, 1996. 711 с.
16. Рожанківський Р. Українська термінологія як наслідок "зближення мов". *Вісник НУ "Львівська політехніка"*. 2003. № 490. С. 25–34.
17. Русанівський В. М. Історія української літературної мови. Підручник. Київ: АртЕк, 2001. 392 с.
18. Фаріон І. Мовна норма: знищення, пошук, віднова: Монографія. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2009. 328 с.
19. Фішман Дж. Не кидайте свою мову напризволяще: Приховані статусні наміри в корпуснопланувальній мовній політиці. Київ: Вид-во "К.І.С.", 2009. 196 с.

20. Хто ми: портрет українців очима українців. Частина 2. URL: <https://uifuture.org/publications/hto-my-portret-ukrayincziv-ochyma-ukrayincziv-2/> (дата звернення: 02. 08. 2025).
21. Цибульник В. Сила в єдності. *Українське національне інформаційне агентство "Укрінформ"*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3468554-sila-v-ednosti.html> (дата звернення: 09. 08. 2025).
22. Чеховська М. М., Шлапаченко В. М. Мова як чинник національної безпеки. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2018. № 3. С. 39–46.
23. Шурхало Д. "Слава Україні!" – історія гасла: від Миколи Міхновського до Олександра Мацієвського, від Харкова до Закарпаття. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/istoriya-hasla-slava-ukrayini/32321739.html> (дата звернення: 06. 08. 2025).
24. Юзич Ю. Хто і коли вигадав гасло "Слава Україні!". *Історична правда*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2018/10/4/153036/> (дата звернення: 14. 08. 2025).
25. Banjević A. Jezici u kontaktu i jezičko posuđivanje – adaptacija posuđenica. *Lingua Montenegrina*, 2008. №1. P. 217–235.
26. Bogičević Č. Akademik Vojislav P. Nikčević – šećanje na grandioznu i originalnu pojavu u crnogorskoj nauci i kulturi. *Lingua Montenegrina*. Cetinje. 2009. Br. 3. S. 361–365.
27. Стевановић М. Година 1847 и Горски Вијенац за наш књижевни језик. *Стварање*. Цетиње, 1947. Br. 6. S. 292–294.
28. Grabowich G. G. The Poet as Mythmaker. Cambridge. 1988
29. Nikčević V. Crnogorski jezik. Cetinje: Matica crnogorska, 1997. Vol. 2. 688 s.
30. Ustav Crne Gore. Proglašava Ustavotvorna Skupština Republike Crne Gore u 2007. godini, dana 19. Oktobra. URL: <http://www.skupstina.me>. (дата звернення: 15. 08. 2025).
31. Vušović D. Prilozi proučavanju Njegoševa jezika. *Južnoslovenski filolog*. Beograd. 1930. Knj. 9. S. 194–195.
32. Why language has taken centerstage in the Ukrainian war. URL: <https://www.hawaiinewsnow.com/2022/10/26/why-language-has-taken-centerstage-ukrainian-war/> (дата звернення: 17. 08. 2024).

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Bereza, Yu. "Ukrainska mova riatuie zhyttia. Perekhod na ukrainsku" ["The Ukrainian language saves lives. Switch to Ukrainian"]. *Ukrainskyi futbol*. URL: https://www.footboom1.com/ua/ukrainian/news/1646668231-yurii-bereza-ukrainska-mova-riatuie-zhyttia-perekhod-na-ukrainsku.html?utm_source=ukr.net.news&utm_medium=cpc (reference date: 27. 07. 2025). [in Ukrainian].
2. Biriukova, O. O. (2010). Movnyi chynnyk u natsionalnykh vidnosynakh na rubezhakh zakhidnykh Balkan (krain kolyshnoi Yuhoslavii) [The linguistic factor in national relations on the borders of the Western Balkans (the countries of the former Yugoslavia)]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V. N. Karazina. Seriya: "Pytannia politolohii"*. Iss. 17. No. 912. Pp. 240–251. [in Ukrainian].
3. Vasylieva, L. (2017). Deiaki universalni osoblyvosti movy poezii Tarasa Shevchenka (skhidnoslov'ianski ta pivdennoslov'ianski paraleli) [Some universal features of the language of Taras Shevchenko's poetry (East Slavic and South Slavic parallels)]. VIII Mizhnarodnyi konhres ukrainistiv. Movoznavstvo. Zbirnyk naukovykh statei; NAN Ukrainy; MAU; IMFE im. M. T. Rylskoho. Kyiv. Pp. 32–48. [in Ukrainian].
4. Vashchenko, V. S. (1963). Mova Tarasa Shevchenka [The language of Taras Shevchenko]. Kharkiv: Vyd-vo KhDU. 251 p. [in Ukrainian].
5. Dzhulai, D., Naboka, M. "Slava Ukraini!" – istoriia hasla borotby za nezalezhnist ["Glory to Ukraine!" – the history of the slogan of the struggle for independence].

- Radio Svoboda. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28565063.html> (reference date: 04. 08. 2025). [in Ukrainian].
6. Yermolenko, S. Ya. (2007). *Mova i ukrainoznavchyi svitohliad: Monohrafiia* [Language and Ukrainian Studies Worldview: Monograph]. Kyiv: NDIU. 444 p. [in Ukrainian].
 7. Zhuk, Yu. (2005). *Derzhavna mova – katehoriia ekonomichna y vykhovna* [State language – economic and educational category]. Personal. Berezen. Pp. 8–10. [in Ukrainian].
 8. Ivanyshyn, V., Radevych-Vynnytskyi, Ya. (1994). *Mova i natsiia* [Language and nation]. Drohobych: Vydavnycha firma "Vidrozhennia". 218 p. [in Ukrainian].
 9. Kulyk, V. *Mova ta identychnist v Ukraini na kinets 2022-ho* [Language and identity in Ukraine at the end of 2022]. Zbruch. URL: <https://zbruc.eu/node/114247> (reference date: 27. 06. 2025). [in Ukrainian].
 10. Kunch, Z. (2013). *Problemy chuzhomovnoho vplyvu na ukrainsku naukovotekhnichnu terminolohiiu* [Problems of foreign language influence on Ukrainian scientific and technical terminology]. Terminolohichniy visnyk. Iss. 2(1). Pp. 215–220. [in Ukrainian].
 11. Makarets, Yu. S. (2019). *Status i stan ukrainskoi movy v nezalezhnii Ukraini: sotsiolinhvistychnyi vymir*. [Status and state of the Ukrainian language in independent Ukraine: sociolinguistic dimension]. Kyiv: LAT&K. 209 p. [in Ukrainian].
 12. Ohienko, I. (1995). *Nauka pro ridnomovni обов'язky* [The science of native language duties]. Lviv: Feniks. 46 p. [in Ukrainian].
 13. Panchenko, S. (2000). *Terminolohiia v yii istorychnomu rozvytku* [Terminology in its historical development]. Visnyk Derzh. un-tu "Lvivska politekhnika". Seriia "Problemy ukrainskoi terminolohii": mater. 6-i Mizhn. nauk. konf. SlovoSvit. № 402. Pp. 82–84. [in Ukrainian].
 14. Poliuha, L. M. (1992). *Ukrainska mova v protsesi dukhovnoho vidrozhennia ukrainskoho narodu (pro zberezhenia i tiahlist natsionalnoi svidomosti)*. [The Ukrainian language in the process of spiritual revival of the Ukrainian people (on the preservation and continuity of national consciousness)]. Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. Kyiv. Iss. 1. Pp. 208–224. [in Ukrainian].
 15. Puliui, I. (1996). *Zbirnyk prats* [Collection of works] /ed. by prof. V. Shenderovskiy. Kyiv: Rada, 711 p. [in Ukrainian].
 16. Rozhankivskiy, R. (2003). *Ukrainska terminolohiia yak naslidok "zblyzhennia mov"* [Ukrainian terminology as a consequence of the "convergence of languages"]. Visnyk NU "Lvivska politekhnika". № 490. Pp. 25–34. [in Ukrainian].
 17. Rusanivskiy, V. M. (2001). *Istoriia ukrainskoi literaturnoi movy*. Pidruchnyk. [History of the Ukrainian literary language. Textbook]. Kyiv: ArtEk, 392 p. [in Ukrainian].
 18. Farion, I. (2009). *Movna norma: znyshchennia, poshuk, vidnova*: Monohrafiia [Language norm: destruction, search, view: Monograph]. Ivano-Frankivsk: Misto NV. 328 p. [in Ukrainian].
 19. Fishman, Dzh. (2009). *Ne kydaite svoiu movu napryzvoliashche: Prykhovani statusni namiry v korpusnoplanuvanni movnii politytsi* [Don't leave your language to chance: Hidden status intentions in corpus-planning language policy]. Kyiv: Vydvo "K.I.S.". 196 p. [in Ukrainian].
 20. *Khto my: portret ukraintsiv ochyma ukraintsiv. Chastyna 2* [Who we are: a portrait of Ukrainians through the eyes of Ukrainians. Part 2]. URL: <https://uifuture.org/publications/hto-my-portret-ukrayincziv-ochyma-ukrayincziv-2/> (reference date: 02. 08. 2025). [in Ukrainian].
 21. Tsybulnyk, V. *Syla v yednosti* [Strength in unity]. *Ukrainske natsionalne informatsiine ahentstvo "Ukrinform"*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3468554-sila-v-ednosti.html> (reference date: 09. 08. 2025). [in Ukrainian].

22. Chekhovska, M. M., Shlapachenko, V. M. (2018). Mova yak chynnyk natsionalnoi bezpeky [Language as a factor of national security]. *Derzhava ta rehiony. Serii: Pravo*. No. 3. Pp. 39–46. [in Ukrainian].
23. Shurkhalo, D. "Slava Ukraini!" – istoriia hasla: vid Mykoly Mikhnovskoho do Oleksandra Matsiievskoho, vid Kharkova do Zakarpattia ["Glory to Ukraine!" – the history of the slogan: from Mykola Mikhnovsky to Oleksandr Macievsky, from Kharkiv to Transcarpathia]. *Radio Svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/istoriya-hasla-slava-ukrayini/32321739.html> (reference date: 06. 08. 2025). [in Ukrainian].
24. Yuzych, Yu. Khto i koly vyhadav haslo "Slava Ukraini!" [Who and when invented the slogan "Glory to Ukraine!"]. *Istorychna pravda*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2018/10/4/153036/> (reference date: 14. 08. 2025). [in Ukrainian].
25. Banjević, A. (2008). Jezici u kontaktu i jezičko posuđivanje – adaptacija posuđenica [Languages in contact and linguistic borrowing – adaptation of loanwords]. *Lingua Montenegrin*. №1. Pp. 217–235. [in Montenegrin].
26. Bogićević, Č. (2009). Akademik Vojislav P. Nikčević – šećanje na grandioznu i originalnu pojavu u crnogorskoj nauci i kulturi [Academician Vojislav P. Nikčević – memory of a grandiose and original phenomenon in Montenegrin science and culture]. *Lingua Montenegrin*. Cetinje. Iss. 3. Pp. 361–365. [in Montenegrin].
27. Стевановић, М. (1947). Година 1847 и Горски Вијенац за наш књижевни језик [The year 1847 and the Mountain Wreath for our literary language]. *Creation*. Cetinje. Iss. 6. Pp. 292–294. [in Serbian].
28. Grabowich, G. G. (1988). *The Poet as Mythmaker*. Cambridge. [in English]
29. Nikčević, V. (1997). *Crnogorski jezik* [Montenegrin language]. Cetinje: Matica crnogorska. Vol. 2. 688 p. [in Montenegrin].
30. Ustav Crne Gore. Proglašava Ustavotvorna Skupština Republike Crne Gore u 2007. godini, dana 19. Oktobra [Constitution of Montenegro. Proclaimed by the Constituent Assembly of the Republic of Montenegro in 2007, on October 19]. URL: <http://www.skupstina.me>. (reference date: 15. 08. 2025). [in Montenegrin].
31. Vušović, D. (1930). Prilozi proučavanju Njegoševa jezika [Contributions to the study of Njegoš's language]. *South Slavic philologist*. Belgrade. Knj. 9. Pp. 194–195. [in Montenegrin].
32. Why language has taken centerstage in the Ukrainian war. URL: <https://www.hawaiinewsnow.com/2022/10/26/why-language-has-taken-centerstage-ukrainian-war/> (reference date: 17. 08. 2024). [in English].

Стаття надійшла до редколегії: 27.09.2025

Схвалено до друку: 28.11.2025